

A TERVEZÉSTŐL A SORSOLÁSIG.

A beiskolázással kapcsolatos eljárásrendre vonatkozó rendelkezések gyakorlati megvalósulása a szegedi deszegregációs folyamat során

1. A kutatás bemutatása

1.1. A kutatás célja

Jelen tanulmány Szeged MJV közoktatási deszegregációs stratégiájának egy fontos elemét, a beiskolázással kapcsolatos jogszabályi előírások megvalósítását mutatja be, az oktatási rendszer átalakítása miatt kiemelt jelentőségű 2007/2008. tanévre fókuszálva.

A tanulmány háttéréül szolgáló adatok egy nagyobb mintán megvalósított, komplex, országos relevanciájú empirikus kutatás részét képezték. A Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület (továbbiakban: DARTKE Egyesület) társadalomkutatói által 2007. december és 2008. március között lebonyolított hatásvizsgálat¹ célja az volt, hogy feltárja: a közzethatárokra vonatkozó, a többsikolás települések deszegregációja érdekében hozott rendelkezések milyen mértékben érvényesültek a gyakorlatban. A közoktatásról szóló többször módosított 1993. évi LXXIX. törvény (továbbiakban: Ktv.) 66.§ (2) bekezdése² a kötelező felvételi kötelezettség tekintetében rendelkezik a települések egymással határos felvételi körze-

1 A kutatást az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával valósult meg, a tanulmány szerzőjén kívül Andi Helga, Kóródi Miklós és Vég Zoltán Ákos vezető kutatók irányításával.

2 A kutatás a 2007. január 1-jétől hatályos Ktv. paragrafusra vonatkozott, mely passzus azóta módosult:

Ktv. 66.§ (2) *Az általános iskola – beleértve a kijelölt iskolát is – köteles felvenni, átvenni azt a tanköteles tanulót, akinek lakóhelye, ennek hiányában tartózkodási helye a körzetében található (a továbbiakban: kötelező felvételt biztosító iskola). Ha a településen több általános iskola működik, az egymással határos felvételi körzeteket oly módon kell kialakítani, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű tanulóknak az adott körzetben felvehető összes tanköteles tanulóhoz viszonyított aránya az egyes körzetekben egymáshoz viszonyítva legfeljebb huszonöt százalékban térjen el. A fenntartó a szakiskolát és a középiskolát kijelölheti kötelező felvételt biztosító iskolának. A kijelölt iskola [30. § (4) bek.], ha nem kötelező felvételt biztosító iskola, a tanuló felvételét csak helyhiány miatt tagadhatja meg. A nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozó jelentkezőt – ha a felvételi követelményeknek megfelel – a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelvén, illetőleg a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelvén és magyarul tanító iskolába (tagozatra, osztályba, csoportba) fel, illetve át kell venni. Ha az általános iskola a kötelező felvételi kötelezettsége teljesítése után további felvételi, átvételi kérelmeket is teljesíteni tud, köteles előnyben részesíteni azokat, akiknek a lakóhelye, ennek hiányában tartózkodási helye azon a településen található, ahol az iskola székhelye, telephelye található. E körben a halmozottan hátrányos helyzetű tanuló felvételét csak helyhiány miatt tagadhatja meg. Ha az általános iskola a kötelező felvételi kötelezettsége teljesítése után további felvételi, átvételi kérelmeket is teljesíteni tud, és valamennyi felvételi kérelmet helyhiány miatt nem tudja teljesíteni, az általános iskola sorsolás útján dönt. A sorsolásra a felvételi kérelmeket benyújtókat meg kell hívni. Sorsolás nélkül is felvehető a halmozottan hátrányos, vagy sajátos nevelési igényű tanuló, továbbá az a tanuló, akinek sajátos helyzete indokolja. A sajátos helyzetet a helyi önkormányzat rendeletben állapítja meg.*

tei kialakításának szabályairól, az általános iskolai beiskolázás eljárásrendjéről, a halmozottan hátrányos helyzetű³ (továbbiakban: HHH) tanulók előnyben részesítéséről, a sajátos helyzet önkormányzat által rendeletben történő megállapításáról, illetve a túljelentkezés esetében történő sorsolásról.

A hatásvizsgálat kitért a körzethatárok kialakításával kapcsolatos gyakorlat feltárására, valamint arra, hogy az előnyben részesítés hogyan érvényesült a beiskolázáskor, a felvételeknél vagy átvételeknél a HHH tanulókkal kapcsolatban. Emellett vizsgálta azt, hogy az iskolák hogyan jártak el, amikor helyhiány miatt nem tudták az összes felvételi kérelmet teljesíteni és a jogszabály értelmében sorsolást kellett szervezniük, továbbá, hogy milyen gyakorlatot folytattak az önkormányzatok, amikor az adott gyermekek sajátos helyzetére vonatkozó önkormányzati határozatot elfogadták.

1.2. Módszertan

Az összesen 27 többiskolás településen zajló kutatás mintáját a 2000. és 2004. évben lefolytatott általános iskolai szegregációs kutatások és egyéb aktuális szakértői anyagok alapján állította össze – szakértői mintavétel módszerével – Havas Gábor. Az alapsokaságot olyan többiskolás városok, nagyvárosok vagy megyei jogú városok képezték, ahol a múltban vagy a jelenben szegregáció (volt) tapasztalható.

Az adatgenerálási fázis során kvantitatív és kvalitatív kutatási módszereket – kérdőívet, interjút, megfigyelést – egyaránt alkalmaztunk.

– Kérdőíves adatfelvétel történt az ebben partnerként közreműködő településeken a tanköteles korú, azon belül a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók, illetve a roma tanulók körzetenkénti és intézmények közötti megoszlásáról.⁴

– Valamennyi jegyzővel és/vagy oktatási irodavezetővel félig strukturált interjú készült a körzethatár-módosítással, a halmozottan hátrányos helyzetűekre vonatkozó adatszolgáltatással, sorsolással, integrációval kapcsolatos véleményekről, attitűdökről és a helyi gyakorlatról.

– Minden településen több interjú készült az oktatási szegregáció által érintett (szegregáló gyakorlatot folytató, illetve a szegregáció által sújtott) intézmények vezetőivel a fentebb vázolt témakörökkel kapcsolatban

– Félig strukturált interjú készült a sorsolásban részt vett szülőkkel azokon a településeken, ahol tartott ilyent az iskola. Szükség szerint sor került roma szülők, cigány kisebbségi önkor-

3 A kutatás időszakában a Krv. 121. § 14. 2007. szeptember 1-je óta hatályos szabályozása volt érvényben, mely szerint „hátrányos helyzetű gyermek, tanuló az, akit családi körülményei, szociális helyzete miatt a jegyző védelembe vett, illetve akinek rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát a jegyző megállapította; e csoporton belül halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló, akinek a törvényes felügyeletét ellátó szülője – a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben szabályozott eljárásban tett önkéntes nyilatkozata szerint – óvodás gyermek esetén a gyermek három éves korában, tanuló esetében a tankötelezettség beállításának időpontjában legfeljebb az iskola nyolcadik évfolyamán folytatott tanulmányait fejezte be sikeresen; halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló is, akit tartós nevelésbe vettek.”

A paragrafus a kutatás lezárását követően, a 2008/2009-es tanévre vonatkozóan újra módosult: a hátrányos helyzetű kategóriából kikerültek a védelembe vett gyermekek. A jogszabály a jegyző feladatai közé sorolta a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult és legfeljebb 8 általános iskolai évfolyammal rendelkező szülők gyermekeinek nyilvántartását, valamint a szülők tájékoztatását a gyermekeiket megillető kedvezményekről, juttatásokról, pályázati lehetőségekről.

4 Mivel a HHH gyermekek és tanulók körében felülreprezentált a romák aránya, és az iskolai szegregáció, különösen az iskolai körzethatárok és az iskolaválasztás kérdése szorosan összefügg az etnikai dimenzióval, ezért a roma tanulók létszámára is próbáltunk becsléseket kérni az intézményektől.

mányzatok felkeresésére, valamint a helyi beiskolázási gyakorlat tanulmányozására.

– Sor került a lakóhelyi szegregátumok felkeresésére, a cigány tanulók beiskolázásával és az esetleges szegregációval kapcsolatos gyakorlatok feltárására.

– Begyűjtésre kerültek a vizsgált településeken a körzethatár módosításra vonatkozó önkormányzati határozatok, a sajátos helyzetre vonatkozó rendeletek, a sorsolásra vonatkozó hivatalos dokumentumok, az adott település körzethatárait megjelenítő térképsablonok, a halmozottan hátrányos helyzettel kapcsolatos tájékoztató dokumentumok, a beiratkozással kapcsolatos dokumentumok.

– Minden településen készült közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés⁵, és minden esetben hozzá is jutottunk ezekhez a dokumentumokhoz.

Az adatgenerálás fázis elején három helyszínen – így a jelen tanulmányban vizsgált Szeged Megyei Jogú Városban is – előzetes adatfelvétel és interjúzás történt, a kutatás módszertanának tesztelése céljából. A tesztelést követően megállapítottuk, hogy a beiskolázással kapcsolatos adatszolgáltatás rendkívül esetleges és hiányos, így a kutatás elsődleges adatforrása az interjú. A beszélgetés rögzítését azonban nem minden esetben engedélyezte az interjúalany, a vélt vagy valós jogszabálysértések miatt néhány témakör kapcsán bizalmatlanok voltak a beszélgetőpartnerek.

Jelen tanulmányban, mely kizárólag a szegedi kutatási eredmények bemutatását tűzi ki célul – a válaszadók személyének beazonosíthatósága miatt – korlátozott számban közlünk szemelvényeket és szó szerinti idézeteket, s nem jelöljük meg azok forrását, mivel az adatközlők védelme a prioritás.

1.3. Problémafelvetés

A magyar társadalom nagy léptékű polarizálódásával párhuzamosan az iskolarendszerünk is markánsan differenciálódik. Oktatási rendszerünk jelenleg nem a különbségek nivellálásában segít, hanem az egyébként is meglévő esélykülönbségeket mélyíti tovább, újratermelve ezáltal a társadalmi egyenlőtlenségeket. Ezt a jelenséget a PISA vizsgálatok is alátámasztják: sajnálatos módon a felmérésben részt vett országok közül leginkább hazánkban determinálja a család kulturális tőkéje a diák teljesítményét (Horn–Sinka 2006, Keller–Mártonfi 2006). Az iskolák homogén összetétele következtében ez a hatás még inkább felerősödik – a jelentés egyértelműen megállapítja a szegregáció létét és sikertelenségét.⁶

A 2006-os PISA-jelentés egyik legfontosabb megállapítása is a szegregáció létét és sikertelenségét diagnosztizálja: *„Egy tipikus magyar iskolában a szülők szocioökonómiai helyzete és ebből következően a diákok képessége között nincsenek nagy különbségek, ami azt jelenti, hogy az iskola-választás a társadalom „kasztyosodásának” egyik első lépcsője, és ezzel minimális mobilitás mellett, a*

5 Ktv. 89/A. § rendelkezése alapján ezen dokumentumokat az érintett településeknek kötelező volt elkészítenie: *„(12) A hazai és nemzetközi forrásokra kiírt közoktatási célú pályázatokon való részvétel feltétele, hogy az e törvény 89/A. §-ának (5) bekezdése alapján készített intézkedési terv tartalmazza a gyermekek, tanulók esélyegyenlőségét szolgáló intézkedéseket. A pályázatok elbírálásánál – az előírt feltételek megléte esetén – előnyben kell részesíteni azt a közoktatási intézményt fenntartó társulást, amelynek tagjai között olyan önkormányzat is található, amely szerepel a hátrányos helyzetű települések jegyzékén, továbbá azt a közoktatási intézményt fenntartó települést és társulást, amelynek az illetékeségi területén a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók összes gyermekhez, tanulóhoz viszonyított aránya eléri a huszonöt százalékot. Az esélyegyenlőséget szolgáló intézkedések meghatározását az oktatásért felelős miniszter útmutató kiadásával segíti. E rendelkezéseket a többcélú kistérségi társulás tekintetében is alkalmazni kell.”*

6 Programme for International Student Assessment, <http://oecd-pisa.hu/PISA2006/jelentes.pdf>
<http://www.oki.hu/cikk.php?kod=Jelentes2003-Egyenlotlensegek.html>

társadalom minden rétege önmagát termeli újra. A szegregáció fokozásán, valamint a gyenge és elit iskolák kialakulásán túl a folyamat további problémája, hogy a közoktatásból kikerülő jó képességű diákok aránya sem olyan, mint a hozzánk hasonló adottságú országok többségében.”⁷

Az elkülönítés különböző formáit elemezve megkülönböztethetünk iskolán belüli és iskolarendszeren belüli – iskolák közötti – szegregációt. Az *iskolán belüli szegregáció* típusai között említést érdemel az osztályok között vagy az osztályon belül, csoportok szintjén megvalósított elkülönítés, a tanórán kívüli foglalkozások kapcsán történő szegregáció, a magántanulóvá nyilvánítás gyakorlata vagy a feladatellátási helyek, tagintézmények használatában megjelenő szegregáció (Fiáth 2002: 41-42, Havas–Kemény–Liskó 2002: 72-96).

Az *iskolarendszeren belüli szegregáció* fogalma a magyarországi közoktatási intézmények nagymértékű differenciáltságán alapul. A jobb érdekérvényesítő képességgel rendelkező, kvalifikáltabb, tudatosabb életstratégiát kialakító szülők a szabad iskolaválasztás lehetőségeivel élve magasabb presztízsű és színvonalasabb oktatási minőségűnek vélt intézményekbe íratják be gyermekeiket.

Az iskolarendszeren belüli elkülönítést az etnikai alapú szegregáció tovább mélyíti, hiszen ha egy intézményben a cigány származású tanulók számaránya elér egy kritikus határt, akkor a többségi társadalom előítéletessége következtében a nem cigány tanulók más iskolába való áramlása felgyorsul (Liskó–Havas 2005).

“Bár az alappokú végzettség megszerzése és az analfabétizmus felszámolása terén a cigányság hatalmas lépést tett előre, a többségi társadalom iskolázottságához viszonyított lemaradása tovább nőtt, mert az érettségit adó középfokú – és újabban a felsőfokú – oktatás expanziója elkerülte a cigányságot.” – jelenti ki Radó Péter az 1971-es és az 1993-as országos reprezentatív felmérésnek számadatainak összehasonlítását követően (1997: 10).

Valóban, az 1993-as országos reprezentatív vizsgálat adatai szerint szakmunkásképzőt vagy szakiskolát végzett a cigányság kb. 10 százaléka, érettségit adó középiskolát pedig kb. 1,5 százaléka fejezett be (Kézdi 1999: 231). A rendkívül alacsony arányú középiskolai továbbtanulás okai Liskó Ilona (2003, 2005) szerint a következők: a cigány családok tradicionálisan rossz viszonya az iskolához, mint a többségi társadalom intézményéhez; a diszkrimináció és a kulturális normák ellentétei miatt bekövetkező rossz teljesítmény és kibukás, iskolaelhagyás; a családon belüli motivációk és továbbtanulási minták hiánya; a rossz szociális helyzet miatt az iskoláztatás költségeinek az elhárítása.

A középfokú oktatásban megfigyelhető alulreprezentáltság természetesen kihat a felsőoktatásban részt vevő cigányok számarányára is. Az érettségizett cigány fiatalok ugyanakkora eséllyel jutnak tovább a felsőoktatásba, mint nem cigány társaik, ám mivel a középfokra való bejutásnál már hatalmas esélykülönbség van, a cigány hallgatók azonos mértékben alulreprezentáltak a főiskolákon és egyetemeken.

A szegregált iskolai képzés vesztesei tehát a rossz szocioökonómiai státuszú gyerekek, akik között kiugróan magas a cigány származásúak számaránya. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikertelensége tipikusan a következő okokra vezethetőek vissza (Babusik 2002: 263; Fejes 2005: 3-13; Fejes–Józsa 2005: 85-105; Fiáth 2002: 36-38; Forray–Hegedűs 2003: 193-199, Havas 2008: 121-122, Havas–Kemény–Liskó 2002: 145-159, Kertesi–Kézdi 2005: 331-335, Kende 2000: 57-60, Szűcs 2004: 199-216.):

⁷ <http://oecd-pisa.hu/PISA2006Jelentes.pdf>

Nyelvi hátrány. A diákok többsége „korlátozott nyelvi kódot” sajátított el a családja körében, így kevésbé tudott megfelelni a „kiterjesztett nyelvi kódot” preferáló oktatási intézmény kommunikációs elvárásainak. Kétnyelvű, cigány nyelvet is használó gyermekek esetében a nyelvi hátrány általában fokozottan jelentkezik.

Pedagógiai gyakorlat. A pedagógusok a kudarcaikat gyakran a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek kezelhetetlenségével, gyengébb képességeivel magyarázzák. A pedagógusok „fatalista” szemléletét erősíti a tanárképzés azon hiányossága, a leendő tanítókat, tanárokat többségében nem készítik fel az etnikai kisebbség, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók oktatása során felmerülő szakmai és nevelési sajátosságokra.

Tanulási motiváció. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók szülei – a kategória definíciójából adódóan – legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. A gyermekek motivátlanság gyakran már a családban kialakul, hiszen a szülők átörökítik a saját – korábbi iskolai kudarcaik miatt kialakult – negatív attitűdjeiket az iskolával szemben. Ők maguk sem ismerik fel, és gyermekeikben sem tudatosítják a iskolai oktatás felfelé mobilizáló erejét. A motivátlanság további magyarázata lehet a gyorsan megtapasztalt iskolai sikertelenség, a családi szocializáció során átéltektől merőben eltérő intézményi közeg visszavetítő ereje.

Hátrányos megkülönböztetés. A cigányokkal és/vagy rossz szociális körülmények között élőkkel szembeni előítéletek és sztereotípiák – a szerencsés esetben jó szándékú – pedagógus munkáját is negatívan befolyásolhatják.

Az iskola és a szülők kapcsolata. Az iskola és a kvalifikálatlan – esetenként gyökeresen eltérő kulturális közegben élő – szülők közötti kommunikáció, együttműködés nehézkesen, egyes családok esetében pedig egyáltalán nem működik.

A családok rossz szociális helyzete. A halmozottan hátrányos helyzetű diákok többségének otthonában nincsenek megfelelő feltételek az otthoni felkészülésre (írásztal, tanulótér hiánya), a gyerekek korán pénzkereső családtaggá válnak.

Az iskolai sikertelenség elemzése során egyértelműen látszik, hogy nem etnikai alapúak a magyarázó tényezők, a nem cigány származású, hátrányos helyzetű gyermekek kudarcai is visszavezethetőek a felsorolt okokra. Azonban a domináns középosztályi normáktól eltérő szociokulturális háttér a cigány családok esetében gyakoribb és súlyosabb nehézségeket okoz az iskolai karrier során, mint a nem cigány származású családok esetében.

A szegregált körülmények között tanuló diákok esélyegyenlőtlenségét súlyosbítja, hogy iskoláik általában az átlagosnál rosszabb infrastrukturális körülmények között működnek. Gyakran a humán erőforrás minősége is problémás a szegregált iskolákban. Az átlagosnál alacsonyabb motiváltság és szakos ellátottság kialakulását egyszerűen lehet modellezni: *„(1) a tanári erőforrások – az idő, a figyelem és a szakértelem – a megoldandó pedagógiai feladatok volumenéhez képest szűkösebbé válnak; (2) az oktatás befogadó közege – a kortárs csoport domináns jellegének megváltozása miatt – előnytelenebb lesz; (3) a tanárok javadalmazása a nehezebbé váló pedagógiai feladatok tükrében veszít az értékéből”* (Kertesi–Kézdi 2005: 332).

2. A szegedi deszegregációs intézkedés

2.1. A területi és oktatási szegregáció összefüggései Szegeden

A szegedi cigányság összlakosságon belüli aránya alacsonyabb az országos átlagnál, különböző statisztikák alapján 0,6-1,3 százalék közé, 1000-2300 főre tehető (Kertesi-Kézdi 1998: 353).⁸ A cigány származású lakosok jelentős része nem szegregált körülmények között, a település különböző pontjain lakik. Etnikai alapú lakóhelyi szegregáció a város három területén azonosítható be:

1. a Hunyadi tér környékén,
2. Kiskundorozsmán, a Búza és az Árpa utca környékén,
3. a Cserepes sor környékén.

A telep 2005-ben történt felszámolásáig a bajai út mellett elhelyezkedő bérházakban, a „Repülőtéren” is élt egy szegregált közösség.

A felsorolt telepeken található ingatlanok mind tulajdonjog, mind állag szerint differenciáltak. Az ingatlanok többsége önkormányzati bérlakás, ám számos lakó megvásárolta az ingatlanát. A bérlők egy része rendszeresen törleszti a bérleti díjat, ám jelentős a tetemes díjhátralékot felhalmozó lakók száma. Önkényes lakásfoglalók is élnek a telepeken – többségük a „Repülőtér” felszámolása után, rövid vidéki kitérőt követően, rokonai közelében keresett lakhatási lehetőséget.

Az ingatlanok állaga nagyon különböző. Felújított, jó állapotú, komfortos otthonok, illetve statikailag életveszélyes, egészségtelen, komfortfokozat nélküli házak egyaránt találhatóak a telepeken – akár egymás szomszédságában is.⁹

A lakóhelyi elkülönülésből (is) fakadóan Szegeden oktatási szegregáció alakult ki. Szeged-Kiskundorozsmán, a két helyi iskola közül az Orczy István Általános Iskolában egyértelműen magasabb a roma tanulók számaránya, mint a Jerney János Általános Iskolában.

A Cserepes sori telepen lakó gyermekeket – természetesen – szinte kivétel nélkül a lakóhelyükhöz közeli, mindössze 5 perc gyalogútra lévő Móra Ferenc Általános Iskolába írták be a szüleik. Az extrém mértékű elkülönülés egy éveken keresztül húzódoó folyamat eredménye volt. Rátkai Árpád már egy 1997-ben publikált tanulmányában beszámol arról, hogy a „...*Kolozsvári téri iskola tanulóinak 40 százaléka cigány, de a felső tagozaton csak 30 százalék, az alsón több mint 50 százalék, az első osztályban pedig 70 százalék felett van.*” (Rátkai 1997: 104).

Egy évtizeddel későbbi időpontot vizsgálva az – időközben intézmény-összevonáson átesett – iskola szegregálódási folyamata lezártnak tekinthető. A 2006/2007. tanévben az iskola tanulóinak döntő többsége cigány származású, az alsó tagozatos osztályokba már csak roma gyermekeket írták.

A kevésbé egzakt, és nem nyilvántartható „*cigány*” kategória helyett az oktatási statisztikákban használatos „*halmozottan hátrányos helyzetű tanuló*” kategória alkalmazása kontrolálhatóbb képet ad az elkülönítés mértékéről. A Móra Ferenc Általános Iskola tanulóinak döntő többsége

⁸ Az idézett adatok időszakában az országos átlagot 4,55 százalékra becsülték ugyanezen szerzők (Kertesi-Kézdi 1998: 96).

⁹ Egyik végletként a modern bútorokkal, ízlésesen berendezett belső térrel, háztartási gépekkel és szórakoztató elektronikai eszközökkel felszerelt lakásokat lehet meghatározni. Extrém módon lelakott, alig bútorozott, fűtetlen, fürdőszobával nem rendelkező épületek képviselik a másik szélső típust a lakásbelső skáláján. Néhány család nem lakóhelyként épült melléképületben, vagy akár egy padláson lakik.

– a később pontosított regisztráció alapján 73 százalék – halmozottan hátrányos helyzetűnek minősült.

Nemcsak a Cserepes sori romák írták gyermeküket a kolozsvári téri intézménybe: a rossz szociális körülmények között élő cigány tanulók egy része a város egészen távoli pontjáról (például Szőregről) járt be az iskolába.

2.2. Intézménybezárás a deszegregáció jegyében

A Móra Ferenc Általános Iskola extrém mértékű szegregációja több hatályos jogszabályt¹⁰ megsértett, így az Országos Oktatási Integrációs Hálózat, illetve a szegedi Cigány Kisebbségi Önkormányzat kezdeményezésére a fenntartó 2007. tavaszán, többlepcsős folyamat során az iskola bezárása mellett döntött.¹¹

A deszegregáció szakmai programjának kidolgozására igen kevés idő állt a szakapparátus dolgozóinak a rendelkezésére, így fennállt a „rideg integráció” veszélye. A DARTKE Egyesület tagjai a deszegregációs program sikere érdekében „*A szegregáló, bezárásra kerülő Móra Ferenc Általános Iskola körüli érdekháló tagjainak a vizsgálata*” címmel egy kutatási-tájékoztatói projektet szerveztek 2007. májusában (Szűcs 2007).¹² A kutatás eredményei beépültek az iskolabezárással felgyorsuló deszegregációs folyamat stratégiájába.

Az oktatási iroda munkatársainak komplex tervezési feladatot jelentett a bezárt iskolából kikerülő tanulók elosztása a befogadó intézmények között. A megszüntetett intézmény 129 tanulóját tizenegy szegedi általános iskolába irányították át a fenntartó szakemberei. A legtöbb tanuló befogadó iskolába összesen 22 „mórás” tanuló került, a legkevesebbet fogadó intézménybe pedig összesen 7.

Az ajánlások elkészítése során figyelembe kellett venniük a „mórás” tanulók szüleinek kéréseit, a tanulók lakóhelyét, az egymással elmérgesedett konfliktushelyzetben lévő családok gyermekeinek az elválasztását, az új iskolai körzethatárokat, a befogadó iskolák osztálylétszámait. Figyelmet fordítottak a testvérek (olykor barátok) közös elhelyezésére, a tanult/tanított nyelvek egyezésére, a befogadó iskolák megközelíthetőségére. Az új intézményektől távolabb lakó gyermekek számára ingyenes tömegközlekedési bérlet formájában nyújtott támogatást a város vezetése.¹³

Valamennyi befogadó iskolában plusz álláshelyek beépítésére került sor, melyeken mentortanárok – többségük korábban a bezárt Móra Ferenc Általános Iskolában tanító pedagógus – segítik a tanulók beilleszkedését. Fontos támogató programnak bizonyult a Hallgatói Mentorprogram, mely a Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézetének szakmai irányításával, a DARTKE Egyesület koordinációjában a 2007/2008. tanévben a település 12

10 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról; Közzoktatási Törvény 66. § (2).

11 Szeged MJV Közgyűlésének 164/2007. (III. 29.) sz. határozata szerint az extrém mértékben szegregáló Móra Ferenc Általános Iskola 2007. június 30-i hatállyal megszűnt.

12 A projektet az Országos Oktatási Integrációs Hálózat finanszírozta. A projekt célkitűzései az alábbi három pontban foglalhatóak össze: 1) információszerzés – a szegregáló iskola korábbi oktatási-nevelési munkájának a feltérképezése, az érdekháló tagjainak a megismerése, tájékozódás az iskolabezárással kapcsolatos problémákról; (2) tájékoztatás – a deszegregáció megindokolása, a folyamat lépéseinek a bemutatása a diákok, a szülők és a pedagógusok számára; 3) megerősítés – az iskolabezárásban érintett szülők és tanulók mentális támogatása, motiválása, konfliktuskezelés.

13 A Cserepes sori szegregátumtól távolabb eső befogadó iskolák kiválasztáskor figyelmet fordítottak arra, hogy az új iskola közvetlen buszjáratral megközelíthető legyen.

általános iskolájában működött. A program keretében tanár szakos egyetemi és főiskolai hallgatók a Móra Ferenc Általános Iskolából kikerülő tanulók közösségi és tanulmányi beilleszkedését segítik mentori munkájukkal (l. Fejes-Szűcs 2009).¹⁴

2.3. A körzethatárok újradefiniálása, a közoktatási intézményrendszer jellemzői a 2007/2008. tanévben

A beiskolázási körzetek 2007. évi felülvizsgálata során a megszűnt Móra Ferenc Általános Iskola körzete 5 intézmény között került felosztásra. Ennek értelmében az érintett körzet tan kötelees tanulói a Béke Utcai Általános Iskola, a Dózsa György Általános Iskola, a Madách Imre Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola, a Rókusi Általános Iskola és a Zrínyi Ilona Általános Iskola beiskolázási körzetébe tartoznak a 2007/2008. tanévtől kezdődően. A szegregációs folyamatok akadályozása érdekében a korábbi Móra Ferenc Általános Iskolához – egyben a Cserepes sori telephöz – legközelebb elhelyezkedő Alsóvárosi Általános Iskola körzetéhez nem csatoltak területeket a felosztásra kerülő iskolai körzetből.

A Móra Ferenc Általános Iskolán kívül – a tanulói létszám drasztikus csökkenése miatt – Szeged MJV Közgyűlése 71/2007. (II. 16.) Kgy. sz. határozatában a 2007/2008. tanévtől megszüntette a Kodály Téri Általános Iskolát is.

A Kodály Téri Általános Iskola osztályai közül több közösség ragaszkodott az osztálykeretek megtartásához. Így a Rókusvárosi II. sz. Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézményben 3, a jogutód Makkosházi Általános Iskolában pedig 7 teljes osztály kerül elhelyezésre. Az iskola körzete is ezen két intézmény között lett felosztva.

A Ktv. 66. § (2) betartása nem igényelt további körzethatár-módosításokat a településen, hiszen egy évfolyamra olyan kevés HHH tanuló jut – s azok elosznak a település területén – hogy miattuk nem szükséges körzethatárt módosítani.

A körzethatárok újradefiniálását követően, a kutatás során vizsgált 2007/2008. tanévben Szeged MJV 1 óvodát (51 feladatellátási hely), 22 általános iskolát, 6 gimnáziumot, 12 szak-középiszkolát, 5 szakiskolát, 1 speciális szakiskolát működtetett fenntartóként. További, nem önkormányzati fenntartású nevelési – oktatási intézmények a településen: 8 óvoda, 4 általános iskola, 2 gimnázium és 2 szakiskola.

Az óvodai férőhelyek száma 5498 volt az adott nevelési évben - 4840 az önkormányzati és 658 a nem önkormányzati intézményekben. Az óvodába beíratott gyermekek száma a férőhelyek számánál alacsonyabb, 5149 fő volt, tehát a 3–6 éves korúak igény szerint elhelyezhetőek voltak a település óvodáiban. A hátrányos helyzetű gyermekek száma 413 (8%), a halmozottan hátrányos helyzetűeké 84 fő (1,6%) volt. A környező településekről 225 óvodás járt be a megyeszékhely intézményeibe.

A HH és HHH óvodások számaránya a Szél Utcai Óvodában (62,9% és 37,1%), a Széksósi Úti Óvodában (20,6% és 16,5%), valamint a Teréz Utcai Óvodában (22,5 és 4,5%) jelentősen magasabb volt a települési intézményi átlagnál (9,1% és 1,7%).

A 2007/2008. tanévben Szeged 26 általános iskolai feladatellátási helyén összesen 12848 diák tanult. A bejáró tanulók száma 966 fő (7,5%). A férőhelyek száma ennél jóval magasabb, 15677 (12292 az önkormányzati, 3385 a nem önkormányzati intézményekben). A hátrányos helyzetű tanulók száma 1441 (11,2%), a halmozottan hátrányos helyzetűeké 333 (2,6%).

¹⁴ A Hallgatói Mentorprogramot a Roma Education Fund támogatja. A 2008/2009. tanévben 11 szegedi iskola vett részt a programban.

A HHH gyermekek intézményi elosztása nem egyenletes, az Alsóvárosi Általános Iskolában (10,3%), az Orczy István Általános Iskolában (8,7%) és a Rókusvárosi II. sz. Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézményben (6,9%) kiemelkedően magas volt a számuk. Ebben a három intézményben tanult a település összes általános iskolás korú HHH tanulójának 30 százaléka.¹⁵

	Gyermek- tanulólétszám az intézményekben 2007/2008.			
	Összesen	HH	HHH	SNI
Óvodák összesen	5 149	413	84	86
Általános iskolák összesen	12 848	1 441	333	782
Középiskolák összesen	12 738	787	159	368
Mindösszesen	29 383	2 546	576	938

Gyermek- és tanulólétszám a 2007/2008. tanévben

3. A beiskolázással kapcsolatos eljárásrendre vonatkozó rendelkezések gyakorlati megvalósulása a 2007/2008. tanévben

3.1. Az integrációs felkészítés bevezetése a településen

A 2006/2007. tanévig egyedül a szeged-kiskundorozsmai Orczy István Általános Iskolában vezették be az integrációs felkészítést. A tanév végén, a 2007/2008. tanévre vonatkozóan – az esélyegyenlőséget, felzárkóztatást segítő támogatások igénylésének, folyósításának és elszámolásának rendjéről szóló 12/2007. (III. 14.) OKM rendelet alapján – Szeged MJV összesen 20 intézmény 526 tanulója igényelt integrációs támogatás. Az oktatási rendszer átalakítása (iskolabezárások, összevonások, kistérségi kiszervezés) következtében a 2007. decemberi helyzet alapján összesen 15 iskola 477 tanulója nyerték el a támogatást.

¹⁵ Szeged MJV Köznevelési Esélyegyenlőségi Helyzetelemzése alapján.

Intézmény neve	Igényelt létszám fő	Módosított igénylés az átszervezést követően (2007.10. 01) fő
Alsóvárosi Általános Iskola	38	67
Arany János Általános Iskola	14	28
Bálint Sándor Általános Iskola	12	összevonás
Béke Utcai Általános Iskola	35	40
Fekete István Általános Iskola	4	4
Gedói Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	35	29
Hunyadi János Általános Iskola	17	összevonás
Jerney János Általános Iskola	22	21
József Attila Általános Iskola és Szakiskola	35	44
Kodály Téri Általános Iskola	33	bezárás
Kossuth Lajos Általános Iskola	8	kistérségi fenntartó
Makkosházi Általános Iskola	4	25
Móra Ferenc Általános Iskola	146	bezárás
Orczy István Általános Iskola	30	36
Petőfi Sándor Általános Iskola	12	33
Rókusi Általános Iskola	1	19
Rókusvárosi II. Sz. Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	42	65
Tabán Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	13	22
Tarjáni Magyar-Német Kéttannyelvű Ált. Isk. és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	16	25
Weöres Sándor Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	9	19
Összesen:	526	477

Integrációs támogatás a 2007/2008. tanévben

3.2. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók regisztrációja

A vizsgált időszakban a településen a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók nyilvántartását az Önkormányzat Szociális Irodájának munkatársai végzik, a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény regisztrációjához kapcsolva a nyilatkoztatást. A Ktv. 66.§ alapján a jegyzőnek, vagy a feladatellátást ellátó munkatársnak tájékoztatási kötelezettsége is van, így a célcsoportot tagjait informálni kell a HHH kategória definíciójáról, illetve a besorolással járó lehetőségekről.

Ezen feladat ellátása Szegeden alapvetően a „Tájékoztató a szülők részére a halmozottan hátrányos helyzet megállapításáról és az ahhoz kapcsolódó támogatásokról, pályázati lehetőségekről” című dokumentum segítségével történik, melyről elmondható, hogy (1) az iskolázatlan célcsoport számára nehezen értelmezhető szöveg, jogszabályi idézetet is tartalmaz; (2) a célcsoport számára nehezen hozzáférhető és használható, Interneten keresztül elérhető tájékoztató anyagokra hivatkozik. Pozitívumként értékelhető viszont a HHH kategóriával együtt járó előnyök és juttatások széles körű bemutatása.

A törvényi szabályozás változása – jegyzői nyilvántartás előírása – azért is értékelhető pozitív tendenciaként, mert a 2006/2007. tanévig a HHH regisztráció az oktatási intézmények feladata volt, ám jellemzően sem a fenntartó képviselői, sem az intézményvezetők nem tartották fontosnak a nyilvántartásukat. Utóbbiak többsége feltehetően a HHH kategória definícióját sem ismerte pontosan.

3.3. Diszfunkciók a regisztráció rendszerében

Az interjúkból egyértelműen kiderült, hogy a lokális döntéshozók és a szakapparátus dolgozói közül többen diszfunkcionális elemnek ítélték meg a HHH tanulók nyilvántartása és az integrációs felkészítés igénylése kapcsán a párhuzamos statisztikák létét, illetve a nem megfelelő időpontra időzített adatszolgáltatási kötelezettséget. Véleményük szerint a támogatást újra normatívaként – de immáron kötött felhasználású járandóságként – kellene a fenntartóknak megkapniuk.

„Azért nem jó [az adott év október 1-i adatszolgáltatási kötelezettség], mert a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmények pont lejárnak. Általában nyáron járnak le, általában a szülők a tanév kezdetén igénylik meg, és egy évig él az rgyvk. Ergo lejár, és pont október elején igényelnek.

Ha kétharmada megvan október elsején, akkor sokat mondtam, és majd október elseje után, mondjuk október 15-én jön meg a papír, hogy ő jogosult erre, csak a statisztikába már nem kerülhet bele. Mert az iskola meg nem írja be a statisztikába, mert még nincs róla papírja. Az Állami Számvevőszék meg minden ilyen dolgot kökeményen ellenőriz, ami teljesen logikus... /.../ Össze kellene hangolni a normatíva-igénylést, a statisztikát, meg a jogosultságra vonatkozó papírokat.”

Valóban igaz, hogy a dinamikus adatként működő HHH nyilvántartás folyamatosan változik, módosul, így a HHH arányszámok általánosan tapasztalható következetlensége részben ennek köszönhető.

3.4. Előnyben részesítés vizsgálata – a sorsolás metódusa

A „sajátos helyzet” szabályozása a vizsgálat időszakában még nem történt meg a településen. Az Arany János Általános Iskolában – a körzeten kívüli jelentkezők magas száma miatt – a Ktv. 66. § (2) értelmében sorsolással kellett döntenie az igazgatónak az intézménybe felvehető gyermekek személyéről. Az intézményvezető tartott a sorsolással együtt járó konfliktustól, lehetőség szerint szeretne volna elkerülni a Ktv. 66. § (2) alkalmazását például a tervezettnél egyel több első osztály indításával. Erre nem volt lehetőség, a várt konfliktusok valóban bekövetkeztek. A későbbi támadások megelőzése érdekében az igazgató a sorsolás lebonyolításához egy független jogász segítségét kérte, illetve az Önkormányzat ellenőrzésére is igényt tartott. A sorsolás szabályrendszerét előzetesen alaposan átgondolták, kínosan ügyelve az átláthatóságra és pártatlanságra, majd a megvalósítás során minden egyes fázisát részletesen dokumentálták. A szülők ennek ellenére – szintén nem váratlanul - mind a sorsolást megelőzően, mind azt követően megpróbálták befolyásolni a folyamatokat, bejuttatni gyermeküket az iskolába. Nemcsak informális módszerekkel próbálkoztak, hanem például a laccímek átjelentésével – így a beiskolázási körzertük módosításával - is.

A sajátos helyzet szabályozásának hiányában az igazgató felvállalta, hogy az a gyermek, akinek a testvére az intézménybe jár, biztosan felvételt nyer az iskolába, és nem kell a sorsoláson részt vennie.

Az Arany János Általános Iskolában azok is részesei voltak a sorsolásnak, akik nem jelentek meg személyesen. Az iskola képviselői előzetesen megkérték a szülőket, hogy ne hozták magukkal a sorsolásra a gyermeküket. Ennek ellenére több szülő gyermekkel együtt vett részt az eseményen.

A sorsolás lebonyolítását – a lehetőségekhez képest – sikeres, ám rendkívül kellemetlen és konfliktusos szituációként értékelték az iskola munkatársai. A negatívumai közül kiemelték (1) a gyermekek mentális sérülését, (2) a szülőkre és oktatási döntéshozókra ható stresszt, (3) a korrupciós lehetőségeket, (4) az iskolát és a lokális oktatási rendszert relatív hosszú ideig destabilizáló helyzetet. Negatív tényezőként említhetjük még a végkifejletet is: a jó érdekvényesítő képességgel bíró – vagy egyszerűen csak kitartó - szülők a sorsolás eredményétől függetlenül a kívánt iskolába írták a gyermeküket. HHH tanulók előnyben részesítésre viszont nem került sor, nem volt ebbe a kategóriába tartozó kisgyermek a leendő elsősök között.

Az érintett pedagógusok véleménye szerint le kellene szabályozni - országos vagy önkormányzati szinten – a sorsolás rendjét, szabályrendszerét, s ezt már a beiratkozás előtt nyilvánvalóvá tenni a szülők számára. Erre a szülők iskolaválasztási stratégiájának kialakításán kívül az iskola védelmében is szükség van. Az eljárásrend felgyorsítását is szükségesnek tartják, hogy a lehető legrövidebb ideig tartson a szülők és intézményvezetők bizonytalansága.

„Én idealista voltam ebben a dologban, és azt gondoltam, hogy 15 nap múlva leadhatjuk ezt a paksamétát, és napokon belül megszületik a döntés, hogy ne lebegtessük azoknak a szerencsétlen szülőknak a helyzetét. De ez nem jött össze. Eltelt körülbelül 1 hónap a sorsolástól a kiértékelésig, és én ezt nagyon hosszú időnek tartom. /.../ Aki akar fellebbezni, annak kevesebb idő álljon rendelkezésére, hogy eldöntse. Egy hét mondjuk. És az önkormányzatnak elbírálási kötelezettségét is a felére kellene csökkenteni.”

3.5. Diszfunkciók az előnyben részesítés rendszerében

Szeged oktatási helyzetének áttekintése során látható, hogy a szegregáció kialakulását – indirekt módon – a Ktv. 66 § (2) is támogatja, mivel a Cserepes soron élő, cigány származású, HHH tanulók felvételét az előnyben részesítés követelménye miatt az intézményvezető nem tagadhatja meg.

„A 66 paragrafusnak a halmozottan hátrányos helyzetűek előnyben részesítéséről szóló része az praktikusán Szegeden – de szerintem máshol is – az arra jó, hogy ha a cigányok vagy a halmozottan hátrányos helyzetűek egy helyre akarnak menni, akkor tudnak is egy helyre menni. /.../

A nem önkormányzati fenntartású iskolák: a Juhász Gyula, a Ságvári, a Karolina – akikre szintén nem adott megoldást a közoktatási törvény módosítása. /.../ Hány halmozottan hátrányos helyzetű jelentkezik ezekben az iskolákba? Az ő saját adataik szerint egy sincs egyikben sem jelen pillanatban. Bár az igazgatók egyöntetűen állítják azt is, hogy vannak, csak nem hajlandóak nyilatkozni. Szégyellik. Még akkor is, ha előnyökkel jár. Igazából minimális lehet a számuk. Ilyen paraméterek mellett a körzeteknek gyakorlati jelentősége nincsen.”

4. A Ktv. 66 § gyakorlati alkalmazása, a tapasztalatok összefoglalása

Szegeden, az extrém mértékben szegregáló Móra Ferenc Általános Iskola radikális bezárását követően – melyet részben a Ktv. 66. § 2. bekezdésére hivatkozva lehetett elérni – egy egyre tudatosabban és professzionálisabban szerveződő deszegregációs folyamat indult el. Meg kell említeni azonban, hogy a befogadó iskolák többsége a rideg integráció szintjén valósította meg a deszegregációt, illetve a nem önkormányzati fenntartású iskolákban (valamint a nagy presztízsű önkormányzati iskolák többségében) továbbra sincsenek HHH tanulók.

A Móra Ferenc Általános Iskola bezárását követően az Alsóvárosi Általános Iskola van legközelebb a Cserepes sori telephez. A kutatás időszakában ezt az intézményt egy szegregációs folyamat veszélyeztette, mely részben a területi közelségnek volt köszönhető, részben pedig annak, hogy az alsóvárosi szülők egy része a gyermekek másik iskolába történő átíratásával próbálta bojkottálni az oktatási integrációt. Egyébként is jellemző a városrésze, hogy az Alsóvárosi Általános Iskola körzetében élő tanulók iratkoznak be legnagyobb arányban a nem önkormányzati fenntartású általános iskolákba. Ez az intézmény elhelyezkedésének is köszönhető: 3 nagy presztízsű, nem önkormányzati általános iskola is az intézmény közvetlen közelében, a körzetében található.

A kutatás során kiderült, hogy a sorsolás folyamata mind országos, mind lokális szinten szabályozatlan. Az intézményvezetőket, a fenntartó képviselőit és a szülőket felkészületlenül érték a precedens hiányából fakadó konfliktusok. Kiderült, hogy a sorsolás relatív hosszú időre destabilizálhatja a lokális oktatási rendszert.

Az is nyilvánvalóvá vált, hogy esetenként – indirekt módon – a Ktv. 66 § (2) is támogat(hat)ja a szegregációs folyamatokat, mivel a HHH tanulók felvételét az előnyben részesítés követelménye miatt az intézményvezető nem tagadhatja meg – akkor sem, ha ez az elkülönítés növekedését eredményezi. Lehetséges megoldás a „felülről korlátozás” bevezetése lenne, mely során az önkormányzat helyi rendeletben szabályozhatja a HHH tanulók maximálisan felvehető számát.

Irodalom

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

BABUSIK FERENC, 2002: *A roma gyerekeket képző általános iskolák*, In: Babusik Ferenc (szerk.),

A romák esélyei Magyarországon. Aluliskolázottság és munkaerőpiac – a cigány népesség esélyei Magyarországon, Budapest: Kávé Kiadó – Delphoi Consulting, 177-223.

FEJES JÓZSEF BALÁZS, 2005: *Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők*. Iskolakultúra, 15. (11) 3-13.

FEJES JÓZSEF BALÁZS–JÓZSA KRISZTIÁN, 2005: *A tanulási motiváció jellegzetességei hátrányos helyzetű tanulók körében*. Magyar Pedagógia, 105. (2) 85-105.

FEJES JÓZSEF BALÁZS–SZÜCS NORBERT, 2009: *Hallgatói Mentorprogram. A szegedi deszegregációt támogató pilot program első évének tapasztalatai*. Új Pedagógiai Szemle, 59. (2) 55-69.

FIÁTH TITANILLA, 2002: *A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása*. In: Babusik Ferenc (szerk.), A romák esélyei Magyarországon. Aluliskolázottság és munkaerőpiac – a cigány népesség esélyei Magyarországon, Budapest: Kávé Kiadó – Delphoi Consulting, 11-70.

FORRAY R. KATALIN–HEGEDŰS T. ANDRÁS, 2003: *Cigányok, iskola, oktatáspolitikai*, Budapest: OKI-ÚMK

HAVAS GÁBOR, 2008: *Esélyegyenlőség, deszegregáció*, In: Fazekas Károly–Köllő János–Varga Júlia (szerk.), Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008., Budapest: ECOSTAT, 121-138.

HAVAS GÁBOR–KEMÉNY ISTVÁN–LISKÓ ILONA, 2002: *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Budapest: OKI-ÚMK

HORN DÁNIEL–SINKA EDIT, 2006: *A közoktatás minősége és eredményessége*, In: Halász Gábor–Lannert Judit (szerk.), Jelentés a magyar közoktatásról 2006., Budapest: OKI, 341-376.

KELLER JUDIT–MÁRTONFI GYÖRGY, 2006: *Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények*, In: Halász Gábor–Lannert Judit (szerk.), Jelentés a magyar közoktatásról 2006., Budapest: OKI, 377-412.

KENDE ÁGNES, 2000: *A kudarcok okai*, Iskolakultúra (10), 12, 57-62.

KERTESI GÁBOR–KÉZDI GÁBOR, 2005: *Általános iskolai szegregáció. Okok és következmények*, In: Kertesi Gábor (szerk.), A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában, Budapest: Osiris Kiadó, 313-376.

KÉZDI GÁBOR, 1999: *A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása*, In: Glatz Ferenc (szerk.), A cigányok Magyarországon, Budapest: MTA, 217-228.

LISKÓ ILONA, 2003: *Kudarcok a középfokú iskolákban*. Budapest: OKI

LISKÓ ILONA, 2005: *A roma tanulók középiskolai továbbtanulása*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet

LISKÓ ILONA–HAVAS GÁBOR, 2005: *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában*, Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet (Kutatás közben, 266.)

RADÓ PÉTER, 1997: *Jelentés a magyarországi cigány tanulók oktatásáról*. Szakértői tanulmány a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal számára, Budapest

RÁTKAI ÁRPÁD, 1997: *Szeged cigánysága és a Szegedi Cigányprogram*. Regio (3-4) 81-109.

Szeged MJV Közoktatási Esélyegyenlőségi Helyzetelemzése

SZÜCS NORBERT, 2004: *A cigányokkal kapcsolatos társadalmi távolság mértéke a szegedi lakosság körében*, In: Pászka Imre (szerk.), *A látóhatár mögött*. Szociológiai tanulmányok, Szeged: Belvedere Meridionale, 197-218.

SZÜCS NORBERT, 2007: *Kvalitatív technikák a deszegregáció szolgálatában. Módszertani összefoglaló egy bezárásra kerülő, szegregáló iskola érdekhálójának a vizsgálatáról*. In Szilágyi Tamás–Zámolyi Ferenc (szerk.): *Társadalom és épített környezet*. Szeged–Wien: DARTKE – IVA, Dél-Alföld Társadalma 2., 41-52.

<http://oecd-pisa.hu/PISA2006/Jelentes.pdf>

<http://www.oki.hu/cikk.php?kod=Jelentes2003-Egyenlotlensegek.html>